

VÉGZETES ESZTENDŐK 1938—1945

(Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. 346 o.)

Az elmúlt közel másfél évtized során számos, az ellenforradalmi Magyarország politikai, szellemi és katonai életében jelentős szerepet játszott személy emlékirataival, naplóival ismerkedhetett meg az olvasó a különböző hazai könyvkiadók jóvoltából. Az első kiadásban megjelent munkák mellett a közelmúltban egy már közel négy évtizeddel korábban is sikerkönyvvé vált emlékiratot jelentetett meg a Gondolat Kiadó. A kötet szerzője Nagy Vilmos, az ellenforradalmi rendszer egyik legjelentősebb katonai vezetője, a második világháborús időszak egyik honvédelmi minisztere.

Amint a könyv belső címlapja tanúsítja „Átdolgozott, második kiadás”-t vehet kezébe az olvasó. Már ezért is fokozott érdeklődéssel vettem kezembe a kötetet; érdekelt vajon mekkora átgondolva e kérdést felmerül bennem a gondolat, vajon nem Nagy Vilmos emlékirata volt-e hatással a történetírás néhány eredményére? Úgy vélem mindkettő valószínű. Ha belegondolunk, Kádár Gyula visszaemlékezésének megjelenéséig (A Ludovikától Sopronkőhidáig Budapest, 1978.) Nagy Vilmos könyve volt a korszak történetírói által legtöbbször citált memoár (azóta Kádár Gyuláé lépett a helyébe), és ez nem véletlen. Nagy Vilmos az ellenforradalmi korszak huszonöt éves története során végig a katonai elit tagjainak a sorába tartozott. Már az 1920-as években mint a honvédelmi miniszter szárnysegédje, majd vegyesdandár vezérkari főnök, később a honvédség főparancsnokának szárnysegédje, egyre jelentősebb beosztásokat betöltő magasabbparancsnok, részese, alakítója volt a korszak katonapolitikájának, a hadsereg fejlesztésének, kiképzésének. Nem meglepő tehát, hogy az általa leírtak — főleg a második világháborús időszakára, illetve a visszacsatolások idejére vonatkozó megállapítások — nem egy esetben

megfellebbezhetetlen igazságnak számítottak a történészek körében.

Nem feltételezem, nem is valószínű, hogy Nagy Vilmos alig néhány évvel a Magyarország történetében sorsdöntő szerepet játszó események után a valóságtól elrugaszkodva kívánt volna véleményt alkotni. Írása mindössze arról a — memoárok, naplók esetében kiküszöbölhetetlen — szubjektívizmusról tesz tanúságot, amely minden ilyen munka velejárója, egyben egyénivé tevője. Nagy Vilmos nem tagadja, hogy maga is lelkesedett a revíziós politikáért — gondoljuk csak meg, szülőföldje Erdély, melyet huszonkét esztendeig nem látott — és megvalósulása számára (is) egy emberöltő küzdelmének sikerét jelentette. Nem utasította el a magyar politika német orientációs irányát sem, hiszen úgy vélte, a német támogatás segítheti a magyar revíziós törekvések megvalósulását, és mint írja a második világháború kezdetén maga is hitt a német győzelemben.

Nagy Vilmos álláspontja, nézőpontja nyugállományba helyezése után (1941. május 1.) sokat változott. E változás nemcsak a nyugdíjazott katona „sértődöttségének” volt az eredménye, hanem annak is, hogy egyre többször került kapcsolatba a magyar közélet németellenes, nyugatbarát csoportjaival, illetve e csoportok egyes tagjaival. Emberbaráti szeretete nem engedte, hogy tétlenül szemlélje a csak munkaszolgálatra alkalmasnak talált magyar állampolgárságú zsidók megalázását, akik között számtalan első világháborús tisztára, barátja és bizonyos értelemben üzleti partnere is volt. Nyugállományú vezérezredesként is rendszeresen közbenjárt emberek érdekében. Ez irányú tevékenysége honvédelmi miniszterré történt kinevezése (1942. szeptember 24.) után még erősebbé, intenzívebbé vált; már hivatalból is az üldözöttek, megaláztatottak védelmére kelhetett. Hol volt akkor már az a Nagy Vilmos, aki 1940. június 4-én mint az 1. hadsereg parancsnoka, egy fiatal, anyai ágon zsidó főhadnagy kivételes elbánást kérő, és minden előljárója által támogatott kérvényére többek között ezeket írta: „A fiatal tisztikarban a zsidótörvény radikális végrehajtását látom célszerűnek, különben a tisztikarnak a zsidóktól (zsidó vonatkozásúaktól) való mentesítése túl hosszú időt vesz igénybe.”

Nagy Vilmos ekkor már azon munkálkodott, hogy a munkaszolgálatosok helyzetén könnyítsen, pontosabban mindenkiel betartassa az előírásokat, szabályzatokban rögzített „törvényeket”. Ehhez a munkájához megfelelő partnerre talált Szombathelyi Ferenc vezér-

ezredesben, a honvéd vezérkar főnökében. Szombathelyi Ferenc már Nagy Vilmos intézkedési előtt a frontra küldött 2. magyar hadseregben felállította „a zsidó munkaszolgálatos alakulatok felügyelője” szolgálati állást és ő is igyekezett elejét venni az atrocitásoknak. Nagy Vilmos 1945. november 6-án a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya számára készített „feljegyzésében” erről így írt: „A zsidó munkaszolgálatosok kérdésében Szombathelyi engem készségesen támogatott. Itt közöttünk nem volt ellentét. Én kívánságaimat hozzá juttattam (sic!) el, neki hoztam tudomására a 2. hadsereg körletében történt visszaéléseket és erőszakoskodásokat valamint a munkaszolgálatosokkal való embertelen bánásmódról beérkezett jelentéseket. Ezekben az ügyekben a vizsgálatot mindig elrendelte. Sok eredményt azonban nem tudott elérni, mert a külső parancsnokok az ő rendelkezéseit is szabotálták...”

A határállomáson a zsidókat zsaroló altisztek elfogására szigorú ellenőrzést rendelt el. Itt akarta megakadályozni azt, hogy a harc-térről hazatérő keretlegénység a hozzátartozókat bonokkal meg ne zsarolja. Nem volt ellensége a zsidóknak. A zsidók üldözését és elhurcolását nem helyeselte.

A munkás századok helyzetén kívánságaimnak megfelelően mindig javítani igyekezett. E tekintetben kívánságaimat készségesen teljesítette, és engem a zsidók védelmében és az emberséges bánásmód tekintetében kiadott intézkedéseimben támogatott. Az én hatásköröm ugyanis nem terjedt ki közvetlenül a németeknek alárendelt 2. hadsereg és a megszálló csoport területén alkalmazott munkás századokra.”

Nagy Vilmos többek között a zsidó munkaszolgálatosokkal szemben tanúsított emberséges, de a szabályzatokat minden irányban maximálisan betartó magatartása volt az egyik oka annak, hogy meg kellett válnia miniszteri tisztétől. A minisztérium éléről történt távozása után Nagy Vilmos a politikától visszavonult, de az eseményeket állandóan figyelemmel kísérve töltötte napjait. Személye, mely korábban is szálfka volt a szélsőjobboldal szemében, továbbra sem került le a jobboldali lapok hasábjairól. A nyilasok rendszeresen figyelemmel kísérték tevékenységét, az ország német megszállása után pedig házát, mozgását is figyelték. Nem sokkal a nyilas hatalomátvétel után letartóztatták és több tábornok és tisztársával — Szombathelyi Ferenc, Vörös Géza, Náray Antal, Kádár Gyula, stb. — valamint volt vezető politikusokkal együtt Sopronkő-

hidára, majd Németországba hurcolták. Közel fél éves nyilas-német fogság, majd rövid amerikai fogvatartás után tért vissza Magyarországra. A demokratikus átalakulás éveiben egykori érdemei gyorsan a feledés homályába merültek és osztoznia kellett a letűnt korszak egykori szereplőinek kiszabott sorsában. Ezekben az években, megbékélve a sorsral, tovább dolgozott emlékiratain, régi barátaival — pl. Petru Groza — folytatott levelezést, néha-néha újságírók, történészek kérdéseire válaszolt.

Nagy Vilmos könyve, amint azt már korábban is jeleztem, az ellenforradalmi Magyarország történetét kutató történészek számára — nem egy esetben még napjainkban is — fontos fordulásként szolgál(t), jóllehet egyes állításait a történeti kutatások már túlhaladták. Ezért is vártam fokozott érdeklődéssel az újabb kiadást; negyven év eltelte után vajon mennyire veszi figyelembe a kiadó a legújabb kutatások eredményeit. Végigolvasva a könyvet azt kell mondanom, nem túlzottan. A könyv előszavát író Ránki György utal ugyan Nagy Vilmos néhány megfogalmazásának elavultságára, bizonyos kérdésekben érzékelhető elfogultságára, de nem vállalkozik arra, hogy kitérjen a kötet valamennyi kétes, vagy bizonyíthatóan téves kisebb-nagyobb elírására, tévedésére. Ez a kiadói szerkesztés, vagy a lektorálás feladata lett volna. Nem kívánok itt beosztások, rendfokozatok, nevek elírására utalni, nemesi előnevek családnévként történő írásmódját idézni, de szeretném hangsúlyozni, hogy az előszó mellett nagy szükség lett volna egy tartalmas *jegyzet-apparátusra*, egy *annotált névmutatóra* és nem utolsósorban egy *rövid Nagy Vilmos életrajzra*. Nem szabad feltételeznünk, hogy az olvasók mindegyike tudja ki volt Góthay tábornok, Zákó vk. őrnagy, stb. Ugyancsak nem vált volna a könyv kárára ha a szövegben előforduló rövidítések feloldását is megadták volna a kötetet sajtó alá rendezők.

Mіндеzeket azért emeltem ki, mert az már rég tudott tény — a történészek lassan el is fogadják? —, hogy az olvasók jelentős része történelmi ismereteit nem a történeti munkákból, hanem a történelmi publicisztikából — és napjainkban egyre gyakrabban — az egykorú események szereplőinek emlékirataiból, naplóból szerzi. Mindez nem lenne baj ha nem tapasztalnánk egyre többször, hogy ezek a munkák nem kevés, a történeti kutatások által már cáfolt ismeretet is tartalmaznak; a kiadók pedig nem a történészek monográfiáit, tanulmányköteteit adják ki nagy példányszámban!

Szakály Sándor